

Contribuții la cunoașterea imaginarului social în revoluția de la 1848 din Transilvania

Ioan Bolovan

Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania s-a bucurat de un interes sporit din partea istoricilor români, maghiari și germani, ca urmare atât a coabitării celor trei națiuni în cadrul aceleiași unități politico-administrative¹, cât și a relațiilor concurențial-conflictuale din timpul evenimentelor. Istoriografia românească s-a preocupat de lărgirea bazei informaționale prin publicarea unor colecții de documente și izvoare memorialistice, prin consacrarea de pagini ample și valoroase analizei fenomenului revoluționar. În ciuda acestui fapt, revoluția mai oferă încă suficiente subiecte de meditație istoriografică pe marginea unor aspecte neglijate sau abia enunțate în lucrările generale și speciale. Așa cum remarca recent și L.Boia, istoriografia românească se află actualmente în stadiul unei necesare revizuirii critice care nu poate să eludeze raporturile între imaginar și istorie.²

Moment fundamental al istoriei noastre moderne, revoluția de la 1848-1849 poate fi considerată linia de clivaj între vechi și nou, instituții și mentalități feudale fiind înlocuite cu altele noi, corespunzătoare procesului general european de modernizare. Totuși, la nivelul unor scheme și reprezentări mentale și comportamentale, revoluția nu marchează în mod necesar o destructurare totală, o anihilare a tot ceea ce a existat anterior, preluând și amplificând atitudini și acțiuni umane, construind concomitent și clișee noi. Imaginarul ca fenomen social, colectiv și istoric se compune într-o viziune globală din totalitatea reprezentărilor, proiecțiilor, viziunilor, utopiilor și miturilor aflate la nivelul conștiinței colective. În ultimă instanță, imaginarul poate fi considerat o expresie subiectivă a conștiinței colective generatoare de iluzii, visuri și simboluri.³ Complexitatea revoluției pașoptiste din Transilvania obligă cercetarea istorică actuală, dincolo de eforturile de recuperare a noi surse informaționale de primă mână rămase încă inedite, atât

¹ Primul recensământ efectuat de către autoritățile habsburgice imediat după revoluție a surprins, conform criteriilor etnice cizitate de recenzori, următoarea distribuție în fostul Mare Principat Transilvania: români 59,4%, maghiari 17,3%, secui 8,8%, sași 8,5%, germani 0,8%, țigani 3,8%, evrei 0,8%, armeni 0,4%, alte etnii 0,2%. Conform Recensământul din 1850. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Editura Staff [București], 1996, p.15.

² L.Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, 1997, p.8.

³ Simona Nicoară, T.Nicoară, *Mentalități colective și imaginar social. Istoria și noile paradigme ale cunoașterii*, Cluj-Napoca, 1996, p.156.

reluarea pe această nouă bază documentară, într-o manieră factologică, pozitivistă, cât și reinterpretarea cu un nou bagaj conceptual a desfășurării evenimentelor deopotrivă la nivelul elitei și la cel al maselor largi implicate în revoluție. Într-o atare perspectivă, subscriem și noi la observația formulată de T.Nicoară că istoricul contemporan trebuie să accepte ideea că într-o oarecare măsură, imaginarul social este inerent și imanent oricărui demers restitativ, fiind identificabil chiar și la nivelul unor domenii abordate până nu demult în mod tradițional.⁴

Provincie a eterogenului imperiu habsburgic și spațiu al conviețuirii multietnice, în Transilvania s-au ciocnit în revoluția de la 1848-1849 nu doar interese și grupuri social-politice, dar și interese naționale, națiuni în plin proces de afirmare a identității proprii. De aceea, pentru limbajul politic, ca și pentru mentalitatea colectivă, rezultatul s-a tradus în apariția unor clișee noi, deformate și exagerate.⁵ Acestea au prevalat uneori în detrimentul unor reprezentări nuanțate, mai apropiate de realitatea istorică. De aceea, se impune cercetarea relațiilor interumane și etnice în revoluție din perspectiva imagologiei, atât în dimensiunea ei moștenită din deceniile anterioare, cât și în dimensiunea construită pe parcursul derulării evenimentelor.⁶

Fără pretenția de a epuiza întreaga problematică, studiul nostru va încerca să identifice câteva din clișeele intens vehiculate în câmpul imaginarului social în revoluția pașoptistă din Transilvania. În acord cu periodizarea revoluției propusă de către specialiști, ne vom concentra atenția în paginile următoare asupra primei etape, intervalul martie-septembrie 1848. Perioada respectivă, până la cea de a treia Adunare de la Blaj de la mijlocul lunii septembrie este una distinctă în dezvoltarea revoluției românești: precizarea programului, a tacticii și a alianțelor, fiind marcată, firesc, de o diversitate de atitudini comportamentale, așa încât conținutul imaginii celuilalt comportă anumite nuanțări.⁷

Incursiunea noastră în domeniul imaginarului social și a mentalităților revoluționare nu este ceva insolit, în ultimii ani fiind înregistrate câteva abordări demne de luat în seamă, ale căror rezultate parțiale le vom valorifica și noi. Spre deosebire de celelalte abordări în acest domeniu, noi am încercat să punem în valoare noi surse istorice, edite, dar și inedite. Astfel, ne-am concentrat interesul

⁴ T.Nicoară, *Introducere în istoria mentalităților colective (studiu introductiv, selecție și traducerea textelor de T.Nicoară)*, Cluj-Napoca, 1995, p.7.

⁵ C.Mureșanu, *Națiune, naționalism. Evoluția naționalităților*, Cluj-Napoca, 1996, p.99.

⁶ I.Cârja, *Ipostaze ale imaginii celuilalt în Revoluția de la 1848 din Transilvania*, în vol. *Viața privată, mentalități colective și imaginar social în Transilvania*, coord. S.Mitu, F.Gogâltan, Oradea-Cluj, 1995-1996, p.248.

⁷ *Ibidem*; N.Bocșan, *Revoluție și revoluționar la românii din Transilvania în 1848 (martie-august)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Historia*, XXXV, nr.1, 1990, p.27; L.Maior, *1848. Opțiuni programatice românești în Transilvania*, în vol. *Istoria României. Pagini transilvane*, coord.acad.D.Berindei, Cluj-Napoca, 1994, p.242.

asupra unui gen aparte de izvoare documentare, respectiv interogatoriile, rezultatele anchetelor oficiale efectuate de către autoritățile centrale și locale din Transilvania în intervalul enunțat (martie-septembrie 1848).

Astfel de documente diferă în mod fundamental nu numai de corespondență, dar și de memorialistică și presă care filtrează revoluția fie dintr-o perspectivă subiectivă, fie dintr-una temporală, integrând-o fluxului istoriei. Mărturiile țaranilor anchetați, obținute de cele mai multe ori în condiții de presiune sau chiar teroare din partea autorităților, evidențiază o complexitate de sentimente: teamă asociată cu ură, speranță îmbinată cu veselie. Depozițiile elitei diferă însă de cele ale oamenilor simpli. În acest loc putem observa o similitudine frapantă cu memorialistica revoluției pașoptiste.⁸ Atât depozițiile cât și memoriile celor din mediul țărănesc redau faptele în nuditatea lor, reproducând observații directe ale participanților, marcate deseori de irațional. Mărturiile de la anchete ale elitei, precum și memorialistica acesteia se caracterizează printr-o elaborare îngrijită din care răzbate spiritul livresc, sentimentul fiind puternic estompat de ideologie și cultură.

Indiferent însă cărui mediu intelectual ori socio-politic îi aparțin, mărturiile celor interogați reprezintă un câmp al defulărilor colective care creionează un imaginar fantasmagoric impresionant. La fel ca în timpul Revoluției Franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, și în Transilvania, martorii anchetați se fac ecoul zvonurilor și al vorbelor purtate oral (sau în scris) de colo-colo. Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania a înregistrat o amplificare fără precedent a fenomenului zvonurilor, tocmai de aceea procesele și audierile martorilor au contribuit la îmbogățirea și transmiterea unui univers fantasmagoric.⁹

În spațiul central și sud-est european, firesc și în Transilvania, revoluția de la 1848 a fost dominată de două dimensiuni: cea socială și națională. Programele și acțiunile politice ale popoarelor din această zonă s-au subsumat, cu puține excepții, obiectivelor sociale și naționale.¹⁰ De aceea, conținutul depozițiilor martorilor anchetați în Transilvania în perioada martie-septembrie 1848, reflectă cu prisosință caracterul social și național al revoluției. Evident, în unele răspunsuri prevalează dimensiunea socială, în altele cea națională. Intensitatea uneia dintre cele două componente variază în funcție de momentul interogatoriului pe traiectul

⁸ N.Bocșan, V.Leu, *Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1988, p.34.

⁹ B.Bacsko, *Ieșirea din teroare. Termidor și Revoluția*, București, 1993, p.180; G.Neamțu, *Aspecte comportamentale în primăvara revoluției de la 1848 din Transilvania*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D.Xenopol Iași*, XXV/1, 1988, p.311.

¹⁰ L.Maior, *op.cit.*, p.188; D.Berindei, *Revoluția română din 1848-1849. Considerații și reflexii*, Cluj-Napoca, 1997, p.21.

desfășurării evenimentelor, de amploarea acțiunii și a efectelor care au cauzat ancheta, de interesul autorităților de a cerceta anumite aspecte etc.

*

Constanta ubicuitate în depoziții a unor clișee și scheme mentale demonstrează cât de dificilă este segregarea adevărului din tot ceea ce memoria individuală sau colectivă a reprodus. Inventarierea simbolurilor și a miturilor prezente în imaginarul social din timpul revoluției pașoptiste din Transilvania confirmă faptul că fenomenele de criză, ruptură, sunt și mari momente generatoare de eferescență mitologică. Astfel, în ultimele două secole, ansamblurile mitologice care au dominat imaginarul politic sunt: conspirația, salvatorul, vârsta de aur și unitatea.¹¹

1) *Conspirația*, componentă majoră a imaginarului social, a cunoscut și în timpul revoluției pașoptiste din Transilvania o varietate de manifestări. Cu cât frica, insecuritatea unui individ sau a unei colectivități este mai intensă, cu atât mai pregnantă va fi și convingerea că toate nenorocirile survenite (sau cele care se prefigurau în viitorul apropiat) se datorează unor vaste conjurații, susținute de rețele chiar în rândul colectivităților.¹² Obsesia complotului o regăsim atât la nivelul puterii, cât și la nivelul celor excluși de la putere.

În epocă, teoria conjurației celorlalte etnii împotriva românilor a fost una dintre temele prezente în imaginarul social al procesului cristalizării identității naționale la românii transilvăneni, așa cum a demonstrat recent S.Mitu.¹³ Statutul social-politic, înapoierea economică și culturală a românilor erau considerate, în viziunea multor reprezentanți ai elitei intelectuale, un produs al complotului maghiarilor și sașilor de a-i menține în inferioritate pe români. Nu vom insista asupra acestui aspect, el fiind surprins cu multă acribie de către S.Mitu. În schimb, vom prezenta câteva exemple care să ilustreze obsesia complotului în revoluție la nivelul clasei dominante, în special în rândul reprezentanților nobilimii și ai autorităților maghiare.

La începutul revoluției, una dintre principalele forme de exprimare a protestului țărănimii față de vechiul regim a constituit-o refuzul supunerii față de autoritățile vechi nobiliare, iar în comunitățile dominate etnic de către români, pretenția instituirii administrației românești.¹⁴ Cuprinse de panică, autoritățile

¹¹ Simona Nicoară, T.Nicoară, *op.cit.*, p.179; R.Girardet, *Mituri și mitologii politice*, Iași, 1997, p.3.

¹² Simona Nicoară, T.Nicoară, *op.cit.*, p.179.

¹³ S.Mitu, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, 1997, p.51 sqq.

¹⁴ L.Maior, *op.cit.*, p.207; V.Cheresteșiu, *Adunarea națională de la Blaj, 3-5 (15-17 mai 1848). Începuturile și alcătuirea programului revoluției din 1848 din Transilvania*,

încearcă să acrediteze ideea că atari acțiuni sunt rezultatul unei conspirații, a unui plan mai larg de eliminare a funcționarilor maghiari. Astfel, la Vârșand (în comitatul Arad), locuitorii români majoritari doreau schimbarea notarului comunal Udvardy Károly datorită abuzurilor acestuia, cu unul român. Prin atitudinea arogantă, vădit jignitoare la adresa sătenilor, judele nobiliar, trimis la Vârșand să cerceteze problema, a reușit să provoace o adevărată revoltă, încât atât el cât și notarul au fost brutalizați și au scăpat doar prin fugă.¹⁵ În aparență faptele de la Vârșand se înscriu într-o reacție firească în momente de criză, tensiune. Trecând sub tăcere atitudinea disprețuitoare și provocatoare a judeului nobiliar care a dispus convocarea sătenilor și anchetarea lor în ziua de Paști, comisia concluzionează că "întreaga comunitate a pus la cale în mod premeditat alungarea notarului".¹⁶

La nivelul clasei politice dominante din Transilvania (nobilimea și autoritățile maghiare), obsesiei complotului i se asociază un clișeu mai vechi, prezent și în timpul răscoalei lui Horea¹⁷: împăratul de la Viena este cel care-i ațâța pe români, el este cel care dorește să acorde drepturi românilor. Imaginea austriacului instigator al românilor, atribuirea responsabilității pentru mișcările țărănești, pentru adunarea de la Blaj etc activității unor provocatori trimiși de împărat apare frecvent în timpul revoluției¹⁸.

La edificarea unei atari stereotipii contribuie prin acțiunile lor, conștient sau nu, premeditat sau spontan, înșiși liderii românilor. Astfel, ancheta condusă în Munții Apuseni de consilierul gubernial Kozma Pál în lunile iunie-iulie 1848, oferă suficiente exemple în acest sens. Conform martorului 27, minerul Jánki György din Roșia Montană la o adunare a minerilor din localitate și-a făcut apariția și preotul greco-catolic Simion Balint care a fost întrebat din porunca cui cutreiera satele să le instige. Balint a răspuns că din "poruncă superioară", însă atunci când adunarea i-a solicitat să prezinte porunca, preotul român a răspuns "că nu o poate prezenta, întrucât nimănui nu-i este permis să știe de ea".¹⁹

București, 1966, p.239 sq.

¹⁵ *Ibidem*, p.240; *Documente privind Revoluția de la 1848 în țările Române*. C.Transilvania, vol.III, sub red. acad.Șt.Pascu, București, 1982, p.28 sqq (în continuare *Documente...*)

¹⁶ *Ibidem*, p.152

¹⁷ D.Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol.II, București, 1984, p.439.

¹⁸ I.Cârja, *op.cit.*, p.253; Melinda Mîtu, *Revoluția română de la 1848-1849 din Transilvania* oglindită în gazeta Marczius Tizenötödike (I), în *Acta Musei Napocensis*, vol.26-30, II istorie, 1989-1993, p.556; Cu prilejul unui interogatoriu luat la Baia de Criș în 16 iunie 1848 lui T.Cristea din Vidra, anchetatorii l-au întrebat, fără echivoc, dacă tu ai vehiculat știrea la Hălmagiu că la voi au venit doi domni de la Viena care au îndemnat la răscoală. cf. *Documente...*, vol.VI (sub tipar).

¹⁹ *Revoluția de la 1848 din Transilvania. Ancheta Kozma din Munții Apuseni*, coord.G.Neamțu, I.Bolovan, Cluj-Napoca, 1998 (sub tipar); (în continuare *Revoluția de la*

Atmosfera de conspirativitate specifică elitei românești rezultă și din depoziția martorului 35, avocatul Füzi Mihály din Abrud, referitoare la tentativa românilor de a schimba autoritățile maghiare cu reprezentanți din neamul lor, așa cum s-a întâmplat și la Vârșand. Martorul afirmă că după sosirea în oraș a avocatului Ioan Buteanu "Prietenii români au început să renunțe la prietenia noastră. Pot spune că în cercul nostru aproape toți nădrăganii (intelectualii) români au știut, știu și au participat la tentativa de a-și impune un polițist român și a se răscula împotriva ungarilor".²⁰

"Cabala" românilor este confirmată de un alt martor, numărul 37, minerul Ürmösi Ferenc din Roșia Montană. El îi atribuie lui Simion Balint inițiative clandestine și periculoase deoarece "întotdeauna noaptea i-a adunat pe români și a ținut cu ei sfaturi secrete".²¹ Și despre alți lideri ai românilor din zona Munților Apuseni circulă zvonuri care întrețin starea de incertitudine, nesiguranță și atmosfera de conjurație. Potrivit martorului 23, avocatul Fárkas Tamás din Abrud, Avram Iancu i-ar fi spus "să nutrească respect față de români și să tremure de pericolul care îi paște dintr-acolo, și a arătat cu brațul spre răsărit".²² Aceste mărturii trebuiesc privite cu mult spirit critic, deoarece imaginația socială amplifică și deformează cu ușurință evenimentele, mai ales în momentele de criză. Chiar dacă au ca punct de plecare realul, în cazul nostru anumite întruniri sau declarații ale elitei românești în primăvara anului 1848, imaginarul social alterează complet faptele, irealul, aparența predominând asupra realului.²³ Mitul complotului tinde, în general, să îndeplinească o funcție socială importantă; toate faptele sunt raportate la o aceeași cauzalitate, unică, dar și atotcuprinzătoare.²⁴ Cu alte cuvinte, cele mai înfiorătoare evenimente, cele mai terifiante acțiuni ale românilor sunt inserate unui scenariu căruia autoritățile maghiare îi aplică o grilă interpretativă care se dorește a fi cât mai deplină și mai convingătoare.

2) Imaginea *salvatorului* reprezintă un alt ansamblu mitologic fundamental la care conștiința colectivă a făcut apel în momentele de criză. Salvatorul nu este

1848...)

²⁰ *Ibidem*

²¹ *Ibidem*; și în timpul anchetei desfășurate la mijlocul lunii septembrie 1848 la Budiu de Câmpie (comitatul Turda), martorul 60, Kovács Sándor, locțiitor de vicejude, afirmă despre preotul Ioan Pop, tatăl lui Alexandru Papiu Ilarian: Pe ascuns ... umblând des locuitorii satelor din jur la preot, clandestin, în toila nopții, i-a răzvrătit pe aceia cu rele sfaturi împotriva domnilor de pământ și a nemeșilor. Cf. G.Neamțu, I.Chindriș, Procese politice antiromânești care au zguduit Transilvania în toamna anului 1848, București, 1995, p.76.

²² *Ibidem*

²³ Simona Nicoară, T.Nicoară, *op.cit.*, p.156; Gustave Le Bon, *Psihologia mulțimilor*, București, 1990, p.36.

²⁴ R.Girardet, *op.cit.*, p.40

numai individual (om politic, profet, poet etc), dar și colectiv (elita, poporul etc)²⁵; ambele ipostaze dominând imaginarul social din timpul revoluției de la 1848 din Transilvania.

În general, procesul de "eroificare", de construcție a mitului eroului-salvator se realizează în mai multe etape succesive. În primul rând, există un timp al chemării și al așteptării în care se plămădește și se difuzează imaginea unui salvator providențial, ce întrupează un ansamblu de speranțe, nostalgii sau visuri.²⁶ În a doua etapă există apoi un timp al prezenței salvatorului, în care cursul istoriei este pe cale a se schimba, împlinindu-se speranțele și idealurile mulțimii. În această etapă, manipularea voluntară a maselor joacă un rol foarte mare în construcția mitologică, deoarece cu ajutorul unor gesturi, formule și cuvinte evocatoare de imagini, salvatorul (în special individual) influențează sensibilitatea colectivă și influențează voința mulțimii.²⁷ În sfârșit, a treia etapă este timpul amintirii, în care figura salvatorului proiectată în trecut se schimbă în raport cu capriciile memoriei și ale mecanismelor sale selective, cu evoluția social-politică etc. Memorialistica pașoptistă reprezintă cea mai bună sursă pentru cunoașterea adecvată a acestui timp al amintirii. Documentele anchetelor cercetate de noi oferă în schimb informații ample în special în legătură cu a doua etapă, a prezenței salvatorului (individual și colectiv).

Cercetări recente au confirmat și la 1848 ubicuitatea mitului bunului împărat sau a eroului salvator, credința românilor ardeleni în monarhul bun și drept,²⁸ convingere de mare consistență care s-a perpetuat încă din secolul al XVIII-lea. Jurământul depus în mai 1848 la a doua adunare de la Blaj de zecile de mii de țărani români, atât față de națiunea română cât și față de împărat a avut un impact deosebit asupra conștiinței colective. Al.Papiu-Ilarian a surprins solemnitatea momentului și caracterul sacru, oarecum mistic al ceremonialului: "era înainte de prânz și miile poporului român sta la jurământ nemâncat ca la cuminicătură". O descriere asemănătoare avem și pentru jurământul organizat ulterior la Budiu de Câmpie de către preotul Ioan Pop, tatăl lui Al.Papiu Ilarian, conform depoziției lui Sikó Gergely, slujbaș nobiliar: "Curatorul ținea un steag, care era în trei culori: roșu, alb și albastru și avea pe mijloc și ceva scris, și astfel poporul, cu capul descoperit, cu fața spre soare, a ridicat degetele și a jurat. În forma jurământului era: să nu țină cu domnii și în nici un chip să nu facă uniune cu

²⁵ Simona Nicoară, T.Nicoară, *op.cit.*, p.181.

²⁶ R.Girardet, *op.cit.*, p.54.

²⁷ *Ibidem*, p.55; Simona Nicoară, T.Nicoară, *op.cit.*, p.181.

²⁸ Mirela Andrei, *Aspecte privind mitul bunului împărat, în sensibilitatea colectivă românească din Ardeal la 1848, în vol. Identitate și alteritate. Studii de imagologie*, coord. N.Bocșan, V.Leu, Reșița, 1996, p.81.

Țara Ungurească, ci odată cu capul să țină numai cu Ferdinand, de care ungurii s-au dezlipit și și-au ales un rege cu numele István".²⁹

Întorși acasă de la Blaj, preoții, alături de cei care au participat la adunare, au multiplicat în sute de sate jurământul de credință față de împărat. De remarcat că în numeroase cazuri iobagii maghiari, din proprie inițiativă, au participat și ei la depunerea jurământului față de împărat. Astfel, martorul Szentes Márton din Bogata de Mureș răspunde cu ocazia anchetei din 28 mai 1848: "Am văzut de pe stradă că în jurul bisericii române e lume multă și ne-am dus acolo ca să auzim și noi ceva; când am sosit, preotul român ne-a întrebat dacă vrem să ținem cu împăratul Ferdinand; am răspuns cu toții că da; atunci preotul român a început să spună un jurământ scris în limba română și noi ungurii am ridicat mâna și am rostit jurământul după el; apoi a spus să prestăm robota până când va veni ziua eliberării noastre".³⁰

La fel s-au petrecut lucrurile și la Budiul de Câmpie (comitatul Turda), conform depoziției din 11 septembrie 1848 a preotului reformat Bihari József. Astfel, preotul greco-catolic Ioan Pop "într-o duminică și-a pus poporenii săi la jurământ în biserică după forma jurământului adus de la Blaj. Cuprinsul jurământului nu-l știu. La depunerea aceasta de jurământ au fost și câțiva din rândul enoriașilor mei (maghiari - B.I.)".³¹

Cu ocazia anchetei Kozma din Munții Apuseni, la Abrud, la 20 iunie 1848, administratorul de mină Botár Sándor a relatat: "Preotul S.Balint i-a convocat pe toți cei din Roșia Montană în fața bisericii de acolo și, urcându-se pe un scaun, a spus că la adunarea de la Blaj el a depus un jurământ și vrea ca toți cei adunați aici să jure... el le-a cerut să jure că vor rămâne credincioși până la ultima picătură de sânge împăratului".³²

Țărâniea înțelegea că realizarea năzuințelor sale este posibilă doar cu ajutorul împăratului, încât biruind împăratul și cei care i-au rămas fideli vor fi recompensați.³³ Lupta pentru cauza împăratului, invocarea numelui acestuia pentru legitimarea acțiunilor insurgente ale țăranilor devine un clișeu invariabil pe parcursul primelor luni ale revoluției.

La interogatoriul făcut în ziua de 13 iunie 1848, la Mureni (comitatul Alba de Sus), în urma împiedicării de către săteni a slujbașilor nobiliari de a tăia lemne din pădure, judele sătesc Gheorghe Stanciu a declarat: "Preotul David Rusu ne-a chemat la biserică pentru că a sosit de la Blaj, cu cei doi delegați la adunare, o scrisoare a împăratului ca să avem grijă de păduri și să refacem movilele de

²⁹ *Ibidem*, p.83; G.Neamțu, I.Chindriș, *op.cit.*, p.58

³⁰ *Documente...*, vol.V, p.95-96.

³¹ G.Neamțu, I.Chindriș, *op.cit.*, p.51.

³² *Revoluția de la 1848...*,

³³ Mirela Andrei, *op.cit.*, p.82.

hotar".³⁴ Atunci când la fața locului a sosit judele nobiliar pentru a cerceta cauza revoltei, acesta i-a reproșat preotului D.Rusu că scrisoarea invocată și prezentată țăranilor este veche, de pe vremea împăratului Iosif. În replică la creșterea agitațiilor și a revolțelor țărănești, oficialitățile din Transilvania încearcă tot mai insistent, în primăvara anului 1848 să facă apel la autoritatea morală a împăratului pentru a tempera spiritele.³⁵

Dincolo de invocarea imaginii salvatorului în persoana împăratului austriac, prima instanță legitimantă pe pământ, din depozițiile celor anchetați se profilează și imaginea salvatorului întruchipat de divinitatea supremă. Apelul la Dumnezeu, în mentalitatea țărănească a epocii, trebuia să contribuie la ridicarea tuturor interdicțiilor și a barierelor.³⁶ Schema o regăsim în toate marile momente de criză din epoca modernă: în timpul răscoalei de la 1784, la 1821, în cuprinsul Proclamației de la Padeș etc. Construcțiile imaginei sunt chemate să compenseze deziluziile, să înlăture incertitudinea și frica, fiind o adevărată "terapeutică" în plan social. Miturile, visurile sau utopiile acționează asupra fricilor, angoaselor și frustrărilor ca o forță eliberatoare.³⁷

În procesul-verbal întocmit la 30 mai 1848, la Cluj, cu ocazia anchetării lui Vasile Fodor din Bistra, acestuia i se atribuie de către mai mulți martori că ar fi spus locuitorilor din Lupșa: "Ascultați fraților români! Dumnezeu ne-a adus ziua cea mare, în care am devenit egali cu ungurii!". De asemenea, mergând în aceeași zi la altă adunare publică și la Hădărău, s-ar fi adresat oamenilor în mod asemănător: "Slavă lui Dumnezeu am devenit oameni mai mari; cărciumăritul și morăritul au fost desființate; ba nici moara nu mai aparține domnilor, ci poporului".³⁸

Invocarea proniei cerești apare și în ancheta desfășurată la Dragu (comitatul Dăbâca) începând cu ziua de 6 mai 1848. Martorul Filimon Zdroba, iobag, a declarat că din scrisoarea citită de preot a înțeles că "a sosit ziua românilor, că s-a deschis împărăția cerurilor, și că vor scăpa de tirani".³⁹ În alte depoziții de la Dragu, precum cea a Marinei Zdroba, remarcăm apelul atât la

³⁴ *Documente...*, vol.VI; O mărturie similară depune și martorul 55 din ancheta Kozma, minerul Petru Plic din Cărpiniș: Preotul Vasile Balint i-a arătat poporului în fața bisericii o scrisoare, zicând că aceasta a sosit de la împărat și conține desființarea iobăgiei; fiecare om este liber cu avuția lui că și așa ungurii au trăit destul pe seama românilor. Cf. *Revoluția de la 1848...*

³⁵ I.Bolovan, *Mișcări sociale în Sălaj în primăvara anului 1848*, în Acta Musei Porolissensis, XI, 1987, p.297.

³⁶ N.Bocșan, V.Leu, *op.cit.*, p.76

³⁷ Simona Nicoară, T.Nicoară, *op.cit.*, p.161.

³⁸ *Documente...*, vol.V, p.370.

³⁹ Idem, vol.III, p.343.

salvatorul divin cât și la cel terestru: "soful mi-a spus doar atâta, că va veni de la Dumnezeu și de la rege o ușurare și pentru săracii români".⁴⁰

Așa după cum se știe, mitul politic al salvatorului tinde să se definească prin funcția majoră cu care este investit temporar eroul, fiind un răspuns la ceva așteptat, la anumite cerințe, idealuri.⁴¹ Astfel, imaginea salvatorului este variabilă în timp și în spațiu, după cum acesta are misiunea să împlinească diferitele așteptări ale mulțimii. Primele luni ale revoluției românești din Transilvania s-au caracterizat printr-o mare diversitate de atitudini comportamentale atât la nivelul elitei cât și la cel popular. Consecința directă o reprezintă și întruparea la nivel local, în anumite regiuni, a imaginii salvatorului în diferite personaje reale, unele dintre ele fiind validate ulterior ca lideri incontestabili ai revoluției: Avram Iancu, Al.Papiu-Ilarian, I.Buteanu, S.Balint etc.

Figură emblematică a revoluției românești din Transilvania, Avram Iancu a realizat în persoana sa o remarcabilă "sinteză a inteligenței și idealismului, precum și a forței aspre a mulțimii ultragiutate".⁴² Rolul lui Avram Iancu în organizarea și conducerea moșilor din Munții Apuseni încă din primăvara anului 1848 s-a amplificat mai ales după evenimentele sângeroase de la Mihalț, de la începutul lunii iunie.⁴³ Nu întâmplător, din depozițiile multor martori din ancheta Kozma rezultă imaginea unui Iancu salvator care se bucură de încrederea totală a maselor. Astfel, martorul 158, Miheș Gheorghe din Sohodol, consideră că de Avram Iancu "poporul ascultă atât de mult, că nici chiar pe Isus Cristos nu l-ar asculta mai bine".⁴⁴

Stimuli care să sugestioneze mulțimea că Iancu ar reprezenta conducătorul providențial, salvatorul pe care istoria l-a propulsat pentru a împlini toate năzuințele, vin din chiar gesturile, faptele pe care acesta le face. Astfel, potrivit depoziției martorului 31 din ancheta Kozma, cărciumăreasa Szántó Krisztina, un client de la han ar fi spus că în timpul unei adunări populare la Câmpeni, la

⁴⁰ *Ibidem*, p.342. În timpul răscoalei de la 1784, unul dintre țărani anchetați, tăietorul de sare I.Deșan din Turda, a spus că Horea a fost trimis de la Dumnezeu să alunge pe unguri în Scîția și atunci Transilvania să fie lăsată singuri românilor. cf. D.Prodan, *op.cit.*, vol.II, p.442

⁴¹ R.Girarder, *op.cit.*, p.63.

⁴² Keith Hitchins, *Avram Iancu și revoluția europeană de la 1848, în vol. Conștiința națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700-1868)*, Cluj-Napoca, 1987, p.154; Vezi și admirabila monografie a lui S.Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1965.

⁴³ K.Hitchins, *op.cit.*, p.155; G.Neamțu, *Evenimentele de la Mihalț din vara anului 1848*, în vol. *Istoria României. Pagini transilvane...*, p.281.

⁴⁴ *Revoluția de la 1848...*; De altfel, și în concluziile anchetei A.Iancu apare ca posibil rege al românilor. Cf. G.Neamțu, *Aspirații daco-române reflectate în documentele unei anchete din Munții Apuseni la 1848*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, XXXIII, 1, 1988, p.82.

mijlocul lunii iunie 1848, Avram Iancu "a făcut poporul să creadă despre dânsul că are o mare cruce de aur pe piept".⁴⁵ Asocierea simbolului creștin nu este întâmplătoare; crucea trebuia să întărească puterea salvatorului în eradicarea răului, să fie un simbol al luminii biruind întunericul. Un clișeu asemănător îl regăsim și în timpul rășcoalei țărănești de la 1784, când Horea este imaginat de către mulțime "cu stea de aur, cu cruce de aur în piept".⁴⁶

Imaginea eroului-salvator cu stea și cruce este identificabilă în prima fază a revoluției de la 1848 din Transilvania și în alte zone care s-au remarcat prin combativitate sporită. Un exemplu revelator îl reprezintă Budiul de Câmpie și satele din jur, unde s-au impus, ca lideri, preotul Ioan Pop și fiul său, Al.(Pop) Papiu-Ilarian. Ancheta desfășurată aici la mijlocul lunii septembrie, în timpul căreia au fost interogați peste 70 de martori, conturează limpede atât etapa așteptării cât și cea a prezenței salvatorului. Astfel, martorul 51, Iuon Bercea, răspunde anchetatorilor: "Măcar de ar veni fiul preotului român din Budiu, căci îl așteptăm de multă vreme ca să îndrepte lucrurile", în timp ce martorul 58, Kis Lajos, știe despre Alexandru (Pop) Papiu-Ilarian că "e tânăr, dar totuși are atâta minte încât acum e craișor, stă lângă rege, umblă cu cătane muscălești (rusești - BI), are stea și cruce".⁴⁷ Concordantă unei atari imagini este și depoziția martorului 11, soția lui Szántó János István care a auzit de la mai mulți săteni că poporul este convins "că eliberarea trebuie să o mulțumească preotului român și fiului său... Dacă Dumnezeu ni-i ține pe popa și pe fiul său, o să fugiți voi cu domni cu tot".⁴⁸

3) Mitul *Vârstei de Aur* reprezintă, în opinia specialiștilor, cea mai stabilă și actuală construcție mitologică specifică imaginarului politic în ultimele două secole.⁴⁹ Această constelație mitologică este mai prezentă în imaginarul colectiv în momentele de criză, când vechile echilibre se destramă, iar noua ordine este în curs de plămădire. Ca să poți proiecta și dori Edenul = Vârsta de Aur scria E.Cioran, "trebuie să urăști devenirea, să-i simți povara și urgia, să vrei cu orice preț să-i scapi".⁵⁰ Remanențele nostalgice ale timpurilor dinainte ajung să fie amplificate în opoziție cu un prezent perceput și descris ca un timp al decăderii, al tristeții și necazurilor. În prima etapă a revoluției de la 1848 din Transilvania, mitul *Vârstei de Aur* poate fi identificat atât în mentalul colectiv al reprezentanților puterii (în

⁴⁵ *Revoluția de la 1848...*

⁴⁶ D.Prodan, *op.cit.*, vol.II, p.715. Așa cum a demonstrat recent și N.Bocșan, se confirmă încă o dată că la 1848, acțiunile țărănești continuă mentalități arhaice, atitudini tradiționale specifice rășcoalelor. Cf. N.Bocșan, *op.cit.*, p.39.

⁴⁷ G.Neamțu, I.Chindriș, *op.cit.*, p.72-73; și martorul 49, Ilie Demeter, mărturisește că Alexandru Pop-Papiu Ilarian s-a arătat la Blaj că ar avea crucea de aur.

⁴⁸ *Ibidem*, p.56.

⁴⁹ R.Girardet, *op.cit.*, p.76; Simona Nicoară, T.Nicoară, *op.cit.*, p.182.

⁵⁰ E.Cioran, *Istorie și utopie, București*, 1992, p.119.

special autoritățile maghiare), cât și la nivelul celor excluși (țărănimea, în marea ei majoritate română).

În zona Munților Apuseni, un epicentru al revoluției, mitul Vârstei de Aur se prefigurează și în raport direct cu tensionarea relațiilor dintre români și maghiari. În timpul anchetei Kozma, la 21 iunie 1848, martorul 23, avocatul Farkas Tamás, a declarat că s-a stabilit în anul 1824 la Abrud pentru că "așa armonie între maghiari și români nu a mai întâlnit. O nuntă, o petrecere, un carnaval nu era considerată de români destul de festivă dacă nu era onorată de prezența câtorva maghiari. În opinia martorului, armonia interetnică s-a destrămat după 1847, când românii s-au autoizolat "au devenit tănuitori, au început să-și jelească națiunea lor din cauza oprimării",⁵¹ iar în primăvara anului 1848 starea de suspiciune și încordare s-a amplificat. Momentul 1847 invocat de avocatul Farkas Tamás este cel al dezbaterilor dietei Transilvaniei pe marginea proiectului de lege urbană care înăsprea regimul exploatarea sociale. Dezamăgit de pozițiile exprimate aici de mulți reprezentanți ai aristocrației maghiare, Avram Iancu ar fi rostit celebra replică: "Nu cu argumente filozofice și umanitare veți putea convinge pe acei tirani, ci cu lancea, ca Horea".⁵²

Clîșeul "minunatelor vremuri străvechi" este prezent și în depozițiile unor oameni simpli, care nu aparțin puterii, însă conștientizează perniciozitatea evenimentelor în curs de desfășurare. Astfel, martorul 26 din ancheta Kozma, comerciantul Gergelyfi Antal declară că "la Abrud și în împrejurimi, iubirea și încrederea reciprocă de odinioară nu mai există". O poziție identică exprimă și martorul 6, Lörintz Maria: "liniștea veche și buna înțelegere de odinioară nu mai este; toți trăim în teamă".⁵³

Nostalgia timpurilor îndepărtate, concordia perioadei anterioare anului 1847 este mărturisită și de reprezentanți ai populației majoritare românești, în dubla ipostază de privilegiați locali ai puterii sau în cea de oprimați. Astfel, notarul din Lupșa, Nicolae Șpan, declară la 31 mai 1848, în procesul intentat la Cluj lui Vasile Fodor, care a desfășurat activități de instigare la revoltă în zonă și i-a lezat autoritatea: "oamenii nu mai vreau să slujească și liniștea este în întregime tulburată; ori până în anul trecut a existat o asemenea liniște că mai frumoasă nici nu s-ar fi putut dori".⁵⁴

Valorile schimbării aduse de revoluție sunt mai greu înțelese de mulțime, mai ales acolo unde autoritățile au folosit coercițiunea în vedere menținerii

⁵¹ *Revoluția de la 1848...*

⁵² L.Gyémánt, *Funcționalitatea tradiției răscoalei lui Horea în viața social-politică a Transilvaniei (până la Revoluția de la 1848)*, în vol. *Răscoala lui Horea. Studii și interpretări istorice*, coord. N.Edroiu, P.Teodor, Cluj-Napoca, 1984, p.225.

⁵³ *Revoluția de la 1848...*

⁵⁴ *Documente...*, vol.V, p.370

echilibrului social. De aceea, nu mai surprind deloc declarațiile unor țărani anchetați, marcați de "nostalgia" vremurilor anterioare, supuși la mai puține servituiți și privațiuni decât în momentul prezent. În timpul anchetei de la Budiul de Câmpie, la 12 septembrie 1848, martora 28, Halmágyi Teréz, relatează răspunsul unei țărănci din Island la întrebarea adresată de martoră despre noutățile din satul ei: "Destul de rău, doamnă, căci atâta cheltuială avem cu cătanele, încât nu mai putem face față. Dumnezeu să-l fi trăznit pe popa acesta din Budiul de Câmpie, căci el e vinovat de toate".⁵⁵ Forța militară dislocată de autorități în localitățile răzvrătite a însemnat pentru țărani noi obligații privind întreținerea și plata soldaților la care s-au adăugat și excesele unor soldați care au amplificat starea de tensiune în cadrul comunităților.

O reacție similară de condamnare de către mulțime a atitudinii unor preoți care au citit manifeste revoluționare și s-au erijat în lideri locali, fiind considerați vinovați de nenorocirile survenite, întâlnim și în timpul anchetei de la Dragu desfășurată la începutul lunii mai 1848. Primul martor, iobagul Iancu Nuțu, i-ar fi reproșat preotului: "noa vezi părinte, dacă și mai înainte când s-a citit scrisoarea, ne-ai fi învățat așa, cum faci acum, nu s-ar fi ivit cazul acesta blestemat; nu s-ar fi tulburat poporul nici aici, nici în împrejurimi și n-am fi ajuns în această mare mizerie". și al doilea martor, iobagul Todor Brici prezintă o explicație asemănătoare: "principalii vinovați ai tuturor relelor ce există în prezent sunt preoții din Voivodeni și Dragu".⁵⁶

4) *Unitatea* reprezintă o altă construcție mitologică ce se regăsește în marile momente de criză din istoria modernă și contemporană. Tema unității, extrem de bogată în reprezentări de imagine și simboluri, se suprapune în viața socială peste un anume sistem de valori, pe un anumit tip de comportament și sensibilitate. În ansamblul mitic al unității, filosofii au văzut împlinirea voinței supreme a lui Dumnezeu, remarcă episcopul J.B.Bossuet, de acum aproape 3 secole, fiind extrem de sugestivă: "Viața constă în unitate, dincolo de unitate e moarte sigură".⁵⁷

Fără a-i epuiza în întregime conținutul, putem afirma că în acest ansamblu mitologic detectăm "voința de a uni și de a contopi, există imaginea unei societăți omogene și coerente; e condamnată în numele bunului comun retragerea individului în sine și în sfera intereselor sale, există o teamă de schisme și

⁵⁵ G.Neamțu, I.Chindriș, *op.cit.*, p.64.

⁵⁶ *Documente...*, vol.III, p.340-341 și din mărturia lui Giurca Bocșa din Mureni, anchetat la 13 iunie 1848, răzbate aceeași atitudine, preotul fiind vinovat de pierderea edenului: Mai bine le-ar fi mâncat focul acele scrisori pe care popa ni le-a citit și cu care ne-a bolunzit de cap. Idem, vol.VI.

⁵⁷ Apud R.Girardet, *op.cit.*, p.113

disidențe, se caută o credință comună și sunt susținute marile elanuri colective".⁵⁸ Documentele revoluției de la 1848 din Transilvania, cercetate de noi, oferă o rețea extrem de densă de fapte și acțiuni, imagini și simboluri care se circumscriu mitului unității. Exaltarea temei unității a avut și o valoare de exorcism în fața forțelor centrifugale, discursul și acțiunea politică a elitei revoluționare românești insistând asupra solidarității naționale, date fiind condițiile socio-politice și culturale în care se afla națiunea română la mijlocul secolului al XIX-lea.⁵⁹

Specialiștii au atribuit instituției sărbătorii o semnificație deosebită în cadrul mentalității revoluționare, datorită influențelor multiple asupra vieții comunității. "Salvat de izolare prin starea privilegiată a entuziasmului colectiv",⁶⁰ individul se vede reintegrat prin sărbătoare într-o frăție care-i unește pe oameni sub semnul unor aspirații comune. Fără îndoială, Adunarea Națională de la Blaj din 3-5 mai 1848 a simbolizat pentru românii transilvăneni primul act al eliberării și a descătușat mulțimea de spaimete tradiționale. Memorialistica a accentuat valoarea de sărbătoare a Marii Adunări de la Blaj care a contribuit la politizarea factorului popular în spiritul unității naționale.⁶¹

În a doua jumătate a lunii mai 1848, sărbătoarea revoluționară se reia în sute de sate românești, după modelul celei de la Blaj. Astfel, în cadrul unor ceremonii locale, dominate înainte de toate de jurământul de credință față de împărat și națiunea română, sunt reluate elemente din structurile liturgiilor tradiționale asau ale sărbătorilor populare.⁶² Luxurianța afectivă, efuziunea colectivă generată de asemenea manifestări a putut fi speculată de elita conducătoare pentru a canaliza energia și forța mulțimii spre realizarea diferitelor obiective din programul revoluționar.

Mărturiile multor martori anchetați după Adunarea Națională de la Blaj au reținut, ca element cvasipermanent, apelul la unitate pe care elita românească l-a făcut națiunii. Martorii 27 sau 53 din ancheta Kozma afirmă despre preotul Simion Balint că i-a pus pe români "să jure credință pentru împăratul Ferdinand și pentru solidaritate între români", i-a îndemnat mereu "să țină unii cu alții".⁶³ La fel

⁵⁸ *Ibidem*, p.114

⁵⁹ Simona Nicoară, T.Nicoară, *op.cit.*, p.185. Receptarea revoluției la punctul zero al unei noi ere, ea fiind ocazia schimbării totale, a fost de natură să inspire națiunii române o încredere uriașă în forțele proprii, speculată de intelectualii ardeleni care transmit mulțimii sentimentul încrederii naționale; în absența acestuia nu ar fi posibilă activizarea națiunii copleșită până atunci de temeri și complexe. cf. S.Mitu, *op.cit.*, p.259.

⁶⁰ R.Girardet, *op.cit.*, p.133.

⁶¹ N.Bocșan, V.Leu, *op.cit.*, p.67.

⁶² *Ibidem*; G.Neamțu, *Simboluri naționale în timpul revoluției de la 1848 din Transilvania*, în vol. D.Prodan. *Puterea modelului*, coord. N.Bocșan, N.Edroiu, L.Maior, A.Răduțiu, P.Teodor, Cluj-Napoca, 1995, p.186.

⁶³ *Revoluția de la 1848...*

declara și martorii din ancheta desfășurată la Budiu de Câmpie, care-și amintesc că în jurământul depus în luna mai li se cerea "să nu se unească cu domnii și cu Ungaria, ci să fie uniți și numai cu Ferdinand să țină".⁶⁴

*

Imaginea celuilalt reprezintă unul dintre cele mai generoase domenii ale imaginarului colectiv. Astfel, imaginarul identității și al alterității oferă o explicație mai adecvată a relațiilor interumane și a comportamentelor sociale, în special în momentele de criză. "Nevoia de distincție, căutarea unui model ideal sau a unui țap ispășitor, precum și frica, teama de necunoscut a influențat imaginea celuilalt".⁶⁵ Anchetele din primăvara și vara anului 1848 sporesc conținutul imaginii de sine și a imaginii celuilalt cu aspecte noi sau confirmă anumite clișee și stereotipii vehiculate în deceniile anterioare revoluției.

1) O componentă importantă e auto-imaginii pozitive a românilor transilvăneni la mijlocul secolului XIX era tema răspândirii și numărul românilor. Majoritatea demografică a românilor (vezi nota 1), faptul că ei erau "mai mulți decât ceilalți", respectiv decât străinii care îi oprimbau, era garanția unui viitor sigur și luminos, scria G.Barițiu în primăvara anului 1848.⁶⁶ Eliminarea statutului de inferioritate în care se aflau românii și egalizarea aspirațiilor lor cu cele ale națiunilor privilegiate părea posibilă, în viziunea elitei, și prin apelul la forța numărului; în spiritul declarației făcute de Avram Iancu la Adunarea Națională de la Blaj din mai 1848: "Uitați-vă pe câmp românilor, suntem mulți, ca cucuruzul brazilor, suntem mulți și tari, că Dumnezeu e cu noi".⁶⁷

Reiterarea de către liderii revoluționari români, cu prilejul adunărilor publice, a temei preponderenței românilor a fost de natură să impregneze în

⁶⁴ G.Neamțu, I.Chindriș, *op.cit.*, p.57. De altfel, conținutul jurământului depus de zecile de mii de țărani la Blaj, reluat apoi la nivelul satelor de alte zeci, chiar sute de mii de țărani, acordă încă de la început o importanță capitală temei unității: Ca român voi susține totdeauna națiunea noastră română pe calea dreaptă și legiuită și o voi apăra cu toate puterile în contra oricărui atac și asupririi; nu voi lucra niciodată în contra drepturilor și a intereselor națiunii române, ci voi ține și voi apăra legea și limba noastră română, precum și Libertatea, Egalitatea și Frățietatea... Apud. G.Neamțu, *Revoluția românilor din Transilvania.1848-1849*, Cluj-Napoca, 1996, p.33

⁶⁵ Simona Nicoară, T.Nicoară, *op.cit.*, p.198.

⁶⁶ S.Mitu, *op.cit.*, p.318 sqq.

⁶⁷ *Ibidem*, p.328; Înglobarea în discursul politic de către unii lideri ai românilor a argumentului numeric are și o motivație intrinsecă; o lege fundamentală a psihologiei sociale este și aceea că atunci când face parte dintr-o mulțime, individul devine conștient de puterea ce i-o conferă numărul... Pentru individul mulțimii, noțiunea de imposibil dispare. Cf. Gustave Le Bon, *op.cit.*, p. 20.

conștiința colectivă o adevărată obsesie la nivelul celor ce dețineau puterea, precum și o încredere și speranță la nivelul celor ce aspirau la egalitate. Astfel, potrivit martorului 42 din ancheta Kozma, din Munții Apuseni, proprietarul de mină din Roșia Montană, Molnár János, preotul Simion Balint i-ar fi spus că "Românilor, care și așa sunt cu câteva sute de mii mai mulți, le revin aceleași drepturi ca și ungarilor".⁶⁸ Pornind de la o realitate demografică evidentă, alte depoziții ale martorilor anchetați deformează adevăratele proporții etnice, în raport direct cu gradul de pregătire al celui anchetat, cu tensiunea socială și politică din zonă. Astfel, martorul 10 din aceeași anchetă Kozma, minerul Gado János din Roșia Montană, afirmă despre Simion Balint că s-ar fi lăudat că "românii nu se tem de unguri deoarece la un ungar vine chiar și zece români".⁶⁹

În Budiu de Câmpie în timpul anchetei de la mijlocul lunii septembrie 1848, Máte István afirmă despre preotul Ioan Pop: "Le-a zis sătenilor că de acum numai dregători români o să fie, să-și pregătească românii lănci, îmblăcii și alte unelte, căci ei sunt de 20 de ori câți ungarilor".⁷⁰ Un alt martor, Kis Lajos, reține o proporție care lasă frâu și mai liber fanteziei cifrelor; îndemnându-i să-și ceară drepturile, preotul Ioan Pop i-ar fi încurajat pe săteni în modul următor: "să nu vă temeți, căci la un ungar sunt o sută de români".⁷¹ Și în timpul răscoalei de la 1784 este invocată forța numărului sporit al românilor pentru a-i intimida pe adversari, precum declarațiile unor țărani din cercul Sovata. În aceste depoziții regăsim teza numărului mai mare al românilor care, fiind mai numeroși, deci și mai puternici, își pot obține eliberarea: "acum numai o aripă a românilor s-a ridicat și totuși se tem ungarilor, dar dacă se vor ridica toți ce se vor face".⁷²

2) În imaginarul politico-istoric al românilor transilvăneni de la mijlocul secolului XIX, tema originii romane, a vechimii și continuității românilor în Transilvania ocupă un loc privilegiat. Descendența latină și argumentul continuității constituiau o armă de luptă împotriva adversarilor, reprezentau legitimarea supremă a posibilității progresului și afirmării națiunii române.⁷³ De aceea, discursul politic al elitei revoluționare românești a apelat copios la atari argumente în încercarea de a insufla mulțimii încredere și entuziasm.

Anchetele efectuate de către autorități în perioada cercetată de noi (martie-septembrie 1848), pun în lumină rolul deosebit de activ al celor numiți de M. Vovelle "intermediari culturali", persoane aflate între lumea analfabeților și cea

⁶⁸ *Revoluția de la 1848...*

⁶⁹ *Ibidem*

⁷⁰ G. Neamțu, I. Chindriș, *op. cit.*, p. 63.

⁷¹ *Ibidem*, p. 74.

⁷² D. Prodan, *op. cit.*, p. 440.

⁷³ S. Mitu, *op. cit.*, p. 273; *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, 1968, p. 148.

a elitei culte: preoți, învățători, notari sătești etc.⁷⁴ Astfel, cu ocazia anchetei efectuate în ziua de 10 august 1848 la Mădărașul de Câmpie, martorul Pápai Francisc, mic nobil, afirmă că preotul greco-catolic a spus despre Ardeal: "această țară a fost ruptă din marele imperiu roman și că ea trebuie să revină la cele ce a fost".⁷⁵ De asemenea, potrivit martorului 25 din ancheta Kozma, șpanul cameral Lázár György, la adunarea de la Câmpeni din 6 aprilie 1848, preotul Simion Balint a inventariat toate vexațiunile la care au fost supuși românii de-a lungul secolelor de către clasa dominantă, încheindu-și discursul în felul următor: "Din acestea puteți voi vedea, urmași ai romanilor, cât de mult am fost oprimați din partea națiunii maghiare".⁷⁶ Un mesaj asemănător ar fi adresat locuitorilor din Lupșa și Vasile Fodor, conform depoziției de la Cluj, din 31 mai 1848, a judeului domonial N.șpan: "Să ne unim, să fim înțeleși și să-i alungăm pe maghiari, deoarece ei sunt doar venetici, iar noi suntem rămășițele neaoșe ale străbunilor romani".⁷⁷

Invocarea dreptului istoric de către o parte a elitei românești este justificată de posibilitățile de receptare și penetrare în rândul mulțimii, fiind un instrument facil în procesul construirii unui imaginar politico-istoric. Astfel, în timpul anchetei Kozma, mai mulți martori (22,25,27 etc) relatează că l-au auzit pe avocatul Ioan Buteanu spunându-le românilor, cu prilejul unor adunări publice, că "națiunea română este băstinașă mai veche a Ardealului decât ungurul", că "Ardealul sub principele Gelu era al românilor, ei erau domnii pământului". Declarații publice identice i se atribuie și preotului S.Balint: "Pământul țării ardelenesti n-a fost niciodată al ungurului, ci ungurul înșelând pe sârmanii și neștiutorii români cu promisiuni ... Încet-încet i-a subjugat. De atunci, secole de-a rândul i-a chinuit pe români, excluzându-i aproape de la toate drepturile".⁷⁸

În conexiune cu această temă este și stereotipia prezentă în multe declarații ale martorilor, care pune accentul pe dorința conducătorilor revoluției românești transilvănene de a reface vechea Dacie, sau imperiul daco-roman.⁷⁹ Potrivit martorului 35 din ancheta Kozma, avocatul Fűzi Mihály, proclamațiile agitatorilor

⁷⁴ Simona Nicoară, T.Nicoară, *op.cit.*, p.159.

⁷⁵ Arhiva Institutului de Istorie Cluj-Napoca, Fototeca colectivului 1848 (în continuare Fototeca 1848)

⁷⁶ *Revoluția de la 1848...*

⁷⁷ Documente..., vol.V, p.370. În acest context apare și mai firească bogata nomenclatură latină utilizată în perioada instituirii în Transilvania, în toamna anului 1848, a sistemului militar-administrativ românesc: legiuni, tribuni, centurioni, prefecti etc. Vezi pentru aceasta L.Maior, *Aspecte noi privitoare la organizarea administrației românești din 1848-1849*, în Acta Musei Napocensis, IV, 1967, p.563 sqq.

⁷⁸ *Revoluția de la 1848...*

⁷⁹ G.Neamțu, *Aspirații daco-romane...*, p.79; Mitu Ildikó Melinda, *Imaginea revoluției de la 1848 din Transilvania* în opera lui Kövály László, în Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia, XL, 1-2, 1995, p.133.

români "intenționează acum să ridice pe culmi în Ardeal acea populație romană, odinioară glorioasă ... ei vor să refacă cu orice preț și prin înlăturarea oricărei alte națiuni Dacia de altădată".⁸⁰ Pentru contracararea unirii Transilvaniei cu Ungaria, dorită atât de nobilimea maghiară din Transilvania cât și de guvernul revoluționar din Ungaria, o altă soluție este avansată, aceea a solidarității cu românii din principatele extracarpătice. Astfel, cu ocazia anchetei din Budiu de Câmpie și satele învecinate, în mărturiile unor martori, români și maghiari, apar relatări precum: "popa român din Budiu le-a spus încă astă vară că țara aceasta nu e a ungarilor, ea e pământ ce ține de Țara Românească", sau "ne-a vorbit mult să nu ne unim cu Țara Ungurească, ci să ținem cu Țara Românească și cu Moldova".⁸¹

3) Un aspect interesant al imagologiei revoluționare în perspectiva confruntărilor româno-maghiare îl constituie problema funcționalității tradiției răscoalei de la 1784 conduse de Horea, Cloșca și Crișan. Surprinzător în perioada cercetată de noi (martie-septembrie 1848), în documentele anchetelor oficiale, din depozițiile martorilor, lipsește aproape cu desăvârșire apelul la modelul răscoalei de la 1784. Aceasta nu înseamnă că răscoala țărănească din deceniul nouă al secolului al XVIII-lea era complet radiată din memoria colectivă. Seria mișcărilor țărănești din deceniile anterioare revoluției pașoptiste a menținut trează o stare de spirit a revoltei împotriva asupririi, încât privilegiații și autoritățile din Transilvania au stat sub spectrul unei posibile reeditări a evenimentelor de la 1784.⁸² Mișcările sociale din primăvara anului 1848 au revitalizat tradițiile locale în Munții Apuseni, epicentrul răscoalei din 1784, autoritățile vorbind "de vremea lui Horea".⁸³

Canalele de propagare în timpul revoluției ale imaginii "furtunii" de la 1784 sunt diverse, îmbrăcând atât forma orală cât și scrisă. Referindu-se la problema realizării uniunii Transilvaniei cu Ungaria fără a ține seama de poziția românilor, în numărul 62 din 26 mai 1848 al ziarului *Märzcius Tizenötödike* se prezenta o viziune aproape apocaliptică a momentului Horea: "Să ne gândim numai la ceea ce a făcut poporul în timpul lui Iosif. Cum s-a răsculat în masă, cum a vrut să inunde chiar și Ungaria".⁸⁴

⁸⁰ *Revoluția de la 1848 ...*; și aici apar similitudini frapante cu clișee vehiculate în timpul răscoalei de la 1784. Vezi D.Prodan, *op.cit.*, p.718.

⁸¹ G.Neamțu, I.Chindriș, *op.cit.*, p.68,73. Dintr-o altă depoziție, a martorului 32 din ancheta Kozma, controlorul domenal din Câmpeni, Dumitru Moga, rezultă o perspectivă mult mai largă decât cea a solidarității panromânești, anume o solidaritate și cu alte popoare neolatine. Astfel, la o adunare publică de la Câmpeni, N.Corcheș s-ar fi adresat cu cuvintele: italienii, francezii și românii din cele două țări românești, cu toții sunt gata să-i ajute pe români, orice s-ar întâmpla. Cf. *Revoluția de la 1848...*

⁸² L.Gyémánt, *op.cit.*, p.225; I.Cârja, *op.cit.*, p.250.

⁸³ G.Neamțu, *Aspecte comportamentale ...*, p.313; N.Bocșan, V.Leu, *op.cit.*, p.45.

⁸⁴ Melinda Mitu, *Revoluția română de la 1848-1849...*, p.557.

Puținele mărturii din primăvara-vara anului 1848 care invocă exemplul răscoalei lui Horea provin din zona Munților Apuseni, respectiv din timpul anchetei Kozma. Astfel, martorul 14, dulgherul Mikola József din Roșia Montană afirmă: "Cârciumăreasa Kovács Miklósné din Roșia Montană i-a spus martorului că numeroși români au afirmat deschis la ea în local că răscoala românilor va fi și mai mare ca în anul 1784". O imagine identică se desprinde și din depoziția martorului 15, Székely András, funcționar montantistic în Roșia Montană: "ungurii s-au speriat deoarece se vorbea în public că va fi o răscoală românească mai mare de cum a fost în anul 1784".⁸⁵ Angoasele acestei mici comunități maghiare, într-o zonă dominată categoric din punct de vedere etnic de către români, sunt justificate prin prisma traumelor suferite ca urmare a furiei populare de la 1784. Deși în timpul răscoalei lui Horea doar privilegiații, beneficiarii regimului feudal au fost expuși mâniei vindicative a țăranilor, totuși, la 1848, prin contagiune, teama de reeditarea răscoalei populare de la 1784 îi cuprinde aproape pe toți membrii comunității maghiare.

Remarcăm din puținele depoziții în care se face trimitere la momentul 1784, că amenințările cu o ridicare ca pe vremea lui Horea sunt atribuite românilor de rând și nu elitei. Această stare de lucruri este comprehensibilă deoarece în viziunea țăranimii oprimate doar soluția răscoalei, răbufnirea violentă poate atrage schimbarea statutului ei economico-social. Apare deci firească prezența vie, în conștiința colectivă a mulțimii iobage, a mitului răscoalei lui Horea, în opoziție cu atitudinea diferită a intelectualității, care era tributară legalismului și reformismului. Este cunoscută poziția rezervată, în spiritul luminismului, a elitei intelectuale românești față de furia necontrolată a maselor. Nici chiar S.Bărnuțiu, ideologul revoluției românești din Transilvania, în celebrul discurs din Catedrala Blajului (2/14 mai 1848), nu face apel la exemplul Horea. Deși el a acordat o atenție sporită suferințelor iobăgimii, zugrăvind în culori impresionante situația acesteia "teama de o dezlănțuire a forțelor ei, după chipul răscoalei lui Horea, stăruia și în vederile lui".⁸⁶

Răscoala a fost "descoperită" încă în 1847 de către Avram Iancu care a amenințat nobilimea cu răscoala după ce ascultase dezbaterile dietei de la Cluj în privința legii urbariale (vezi citatul la nota 52). Totuși, în primăvara-vara anului 1848 după informațiile noastre "conducătorul moșilor nu mai face apel, în întrunirile publice, la modelul Horea. Predilecția elitei pentru soluția legală, reformistă, în prelungirea militantismului politic românesc⁸⁷ au contribuit la un atare comportament și în ceea ce-l privește pe Avram Iancu. De altfel, este

⁸⁵ *Revoluția de la 1848...*

⁸⁶ D.Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, București, 1984, p.270.

⁸⁷ N.Bocșan, *op.cit.*, p.38.

relevantă scena care s-a petrecut la Sibiu la începutul lunii iunie 1848, când Avram Iancu a aflat despre măcelul de la Mihalț. Într-o discuție cu S.Bărnuțiu și G.Barițiu, Avram Iancu ar fi spus, profund revoltat de ceea ce se întâmplase cu țărani români la Mihalț: "Eu plec, îmi adun oamenii mei bine armați și voi să-mi răzbun pentru sângele vărsat". În urma străduințelor celor doi de a-l convinge pe Avram Iancu să mai aștepte, să nu răspundă cu violență la violență, liderul moșilor ar fi spus: "Dacă este așa de d-voastră ascult, dar să ție minte secuii".⁸⁸ Ar fi util de cercetat în continuare, în ce măsură se poate identifica, începând din toamna anului 1848, când românii trec la rezistența armată în Munții Apuseni, apelul la tradiția răscoalei lui Horea. Concepția profund democratică a lui Avram Iancu, atașamentul său față de țărani și justețea cauzei lor face perfect posibilă invocarea de către conducătorul moșilor a exemplului ilustrului înaintaș (având în vedere și declarația din anul 1847 referitoare la folosirea ca ultim argument a lăncii "ca Horea").

4) Anchetele efectuate în primele luni ale revoluției pașoptiste în Transilvania, mărturiile analizate de noi oferă o perspectivă imagologică bogată în privința relațiilor interetnice în general, dar mai cu seamă în ceea ce-i privește pe români și maghiari. Multitudinea de clișee și imagini vehiculate în depozițiile celor interogați pot fi reduse la două tipuri reprezentative de sensibilitate și comportament:

a) Zona Munților Apuseni, unde s-au desfășurat în lunile iunie-iulie 1848, lucrările comisiei de anchetă condusă de consilierul gubernial Kozma Pál (fiind anchetate circa 300 de persoane) este una distinctă nu doar prin cadrul geografic, dar și prin realitățile economico-sociale și demografice. În foarte puțin localități existau comunități compacte de maghiari, în cele mai multe așezări elementul maghiar lipsea cu desăvârșire sau în cel mai fericit caz erau câteva familii.⁸⁹ De aceea, într-o viziune simplistă, reduționistă în conștiința colectivă românească, toți maghiarii erau asociați cu regimul politic și economic care-i menținea pe români în inferioritate, oprobiul ce viza în primul rând autoritățile maghiare fiind extins la nivelul întregii comunități. Această schemă mentală a mai funcționat până la primul război mondial și în alte zone compact românești, cu o infimă minoritate maghiară. Așa este cazul satelor din Mărginimea Sibiului, conform amintirilor lui E.Cioran, pentru care, în anii copilăriei, imaginea jandarmului ungur era generatoare de frică și ură în același timp: "când zăream vreunul, intram în panică

⁸⁸ S.Dragomir, *op.cit.*, p.54; G.Neamțu, *Avram Iancu și evenimentele de la Mihalț din vara anului 1848*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, XXXVII, 1-2, 1992, p.83.

⁸⁹ În Abrud, românii numărau la 1850, 1149 locuitori, iar maghiarii 665, în Roșia Montană românii 2145 și maghiarii 664, în Zlatna românii 1820 și maghiarii 665, în Câmpeni românii 1760 și maghiarii 33, etc. Cf. *Recensământul din 1850...*

și o luam la goană; era străinul, dușmanul; a urf, înseamnă a-l urf. Din cauza lui îi uram pe toți ungurii. Mai pe urmă, schimbându-se vremurile, n-am mai avut motive să-i dușmănesc".⁹⁰

Exemple în sensul celor afirmate anterior se găsesc din belșug între depozițiile martorilor anchetați la Abrud și în împrejurimi (martorii 22, 25, 29, 32, 37, 53 ș.a.m.d.): "românii nu se tem de unguri, avem noi arme la Câmpeni, chiar și tunuri"; "ungurul deja i-a păcălit de multe ori pe români. De aceea nu se poate avea încredere în ei"; "românii nu mai cred în unguri căci ungurii i-au înșelat și i-au f... de mai multe ori"; "no, i-a luat dracul pe unguri, au căzut din nou în mâna românilor" etc.⁹¹ Apare frecvent în răspunsurile celor interogați imaginea unui maghiar duplicitar, lipsit de onestitate, adversar implacabil al românului (55,59): "șmecheri sunt ungurii, să-i ia dracul, nu vor mai trăi pe spinarea românilor"; "șmecherul de maghiar nu poate trăi în pace" etc.⁹²

b) Zona Câmpiei Transilvaniei constituie un alt mod reprezentativ de creionare a imaginii celuilalt, consecință directă a structurilor social-economice și demografice. Spre deosebire de zona Apusenilor, în satele de pe Câmpia Transilvaniei realitățile demografice se caracterizează printr-o interferență etnică cu impact mental deloc neglijabil asupra relațiilor sociale și interetnice.⁹³ Astfel, în viziunea românilor, ungurul nu se mai confundă în întregime cu comunitatea maghiară, el reprezintă, de cele mai multe ori, doar groful, domnul, cel care l-a asuprit nu numai pe iobagul român, dar și pe cel maghiar. La 12 septembrie 1848 în timpul anchetei de la Budiud de Câmpie, localitate cu o componență etnică relativ echilibrată, în care majoritatea familiilor iobăgești, române și maghiare, aveau

⁹⁰ Apud. E.Cioran, *op.cit.*, p.12. Într-un asemenea moment de criză precum *Revoluția de la 1848*, în limbajul politic și în mentalitatea colectivă segregarea etnică a determinat nu de puține ori clișee și deformări exagerate. Nu mai era groful personajul arogant și asupritor ci ungurul; nu iobagul român, sărac și amărât, ci românul... Cf. C.Mureșanu, *op.cit.*, p.99

⁹¹ *Revoluția de la 1848...*; atari clișee sunt comparabile și cu atitudini din timpul răscoalei de la 1784: S-a isprăvit acum cu ungurii, în două săptămâni tot Ardealul va fi al românilor, noi singuri vom fi domni și ungurii vor fi omorâți și scoși până la anul. Cf. D.Prodan, *op.cit.*, 420 sqq

⁹² *Revoluția de la 1848...*; I.Cârja, *op.cit.*, p.250. De altfel, și presa maghiară recunoștea că românii se tem că vor fi înșelați, guvernul trebuind să le câștige încrederea prin ajutorarea preoților și a învățătorilor care au multă influență asupra poporului. Vezi Melinda Mitu, *Revoluția română de la 1848...*, p.558.

⁹³ În satele unde s-au efectuat anchete care au constituit obiectul cercetării de față, situația demografică la 1850 era următoarea: în Budiud de Câmpie erau 611 români și 510 maghiari, în Ungheni 533 români și 105 maghiari, în Bogata de Mureș 820 români și tot atâtia maghiari, în Sânger 1108 români și 163 maghiari, în Icland Mare 771 români și 28 maghiari etc. Vezi *Recensământul din 1850. Transilvania*

același mod de viață și erau supuse acelorași obligații economice față de stăpânul domeniului, distincția între maghiar și proprietarul feudal (inclusiv autoritățile maghiare obediente nobilimii) este frecventă în depozițiile martorilor. Martorul 11, soția lui Szántó János István, afirmă despre preotul Ioan Pop că "i-a întărit împotriva domnilor nu numai pe români, dar și pe unguri și a spus să nu creadă nicidecum că domnii ar vrea eliberarea". Același martor declară că ulterior la târgul din sat "chiar din gura popii am auzit cum striga că fiul său vine cu cătane împotriva ungarilor, dar nu împotriva țăranilor, ci numai a domnilor".⁹⁴

De asemenea, martorul 30, învățătorul Ujvárosi Sándor a aflat despre preotul român din Budiu de Câmpie că s-a adresat iobagilor maghiari în felul următor, cu ocazia depunerii jurământului alături de români: "Pentru că ați arat împreună aceeași brazdă, ați suferit împreună mizeriile, să fiți și acum împreună, să țineți cu Ferdinand, pe domni să-i părăsiți ... Unguri! Dacă veți ține cu noi, dreptatea din cer va veni mai repede și veți căpăta nu numai ce stăpâniți acum, ci fără îndoială voi rupe și din ce ocupă domnii, din viile și din livezile lor".⁹⁵ Efectele unui atare apel în conștiința colectivă nu s-au lăsat așteptate, așa cum rezultă din declarația făcută în satul Sânger la 16 septembrie 1848 de martora 62, Barbát Trési. Aceasta a auzit cum un țăran maghiar din Budiu de Câmpie "anume Halmi Samu, care a zis că și ei au jurat pe ungurește împreună cu români și că țin cu ei spre pustiirea domnilor, căci aceștia i-au asuprit și pe ei ca și pe români".⁹⁶

Deși nu lipsesc între declarațiile martorilor afirmații categorice de genul "ungurii trebuie să piară, căci prea voiesc multe"⁹⁷, acestea nu mai sunt reprezentative pentru majoritatea membrilor comunității românești, așa cum am întâlnit în zona Apusenilor. Solidaritatea socială a iobagilor români și maghiari au trăit "întotdeauna în bună prietenie și frăție" a impregnat imagologiei nuanțe specifice, prezente în câmpul imaginarului social din epocă. La nivelul omului de rând, relațiile interetnice, cele între români și maghiari în cazul de față, s-au caracterizat, în general, printr-o armonie înscrisă în limitele normalității conviețuirii cotidiene. Abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, naționalismele în ascensiune și-au recrutat adepți și în cadrul mulțimilor, alterând pe alocuri, în comunitățile mixte, buna înțelegere și provocând tensiuni efemere la nivelul oamenilor simpli.

⁹⁴ G.Neamțu, I.Chindriș, *op.cit.*, p.56.

⁹⁵ *Ibidem*, p.65.

⁹⁶ *Ibidem*, p.78. Scene identice s-au petrecut și în Bogata de Mureș, sat cu o compoziție etnică la fel de echilibrată (vezi supra 93), așa cum o atestă declarațiile multor martori: la biserica românească, la ieșire, preotul ne-a pus pe toți să jurăm credință împăratului Ferdinand în limba română și să ne iubim, să trăim bine împreună. Cf. *Documente...*, vol.V, p.96.

⁹⁷ G.Neamțu, I.Chindriș, *op.cit.*, p.52,57.

5) Din cuprinsul anchetelor efectuate în primăvara-vara anului 1848, se desprinde și un imaginar în strânsă conexiune cu o importantă componentă a dimensiunii negative a imaginii de sine a românilor la începutul epocii moderne. Este vorba de compararea românilor din Transilvania cu țiganii și evreii, ambele comunități, minoritate din punct de vedere demografic (vezi supra nota 1), fiind considerate în epocă etalon pentru o stare socio-economică, politică și culturală demnă de compasiune. Raportarea pe care elita românească o făcea la țigani sau evrei avea menirea de a atenționa cu duritate asupra locului pe care românii îl ocupau și, eventual, mizând pe oroarea provocată, să stimuleze eforturile în vederea ameliorării situației existente.⁹⁸

În timpul anchetei efectuate la Sânger în 16 septembrie 1848, martorul 62, Barbát Tresi relatează discuția de la cârciuma din sat unde o țărăncă română a spus că soțul ei a participat la Adunarea Națională de la Blaj și l-a auzit pe Al.Papiu-Illarian declarând: "el va veni cu cătane muscălești și în 15 zile... nu va mai fi guvernator ungar și dregători unguri, nemți și armeni, din care abia dacă vor lăsa trei, ci numai și numai români și țigani vor rămânea".⁹⁹ Imaginea este reprezentativă pentru mentalitatea unui grup exclus de la exercitarea drepturilor civice, indignarea provocând solidarizarea între ei a celor lezați și dorința de revanșă. Dintr-o altă perspectivă raportează statutul românilor la grupul minoritar al evreilor funcționarul de stat D.Moga, martorul 32 în ancheta Kozma din Munții Apuseni. Cu prilejul unei adunări publice, încercând să convingă poporul român din Câmpeni de avantajele uniunii cu Ungaria, Moga afirmă că "nu numai numeroasa națiune românească, ci chiar și națiunea evreiască va obține drepturi similare cu ceilalți și nu va fi nici o deosebire între națiune și națiune".¹⁰⁰

Spațiul limitat al lucrării de față nu ne permite să dezvoltăm și alte aspecte ce se individualizează din conținutul interogatoriilor efectuate de către autorități în primele luni ale revoluției pașoptiste din Transilvania: problema simbolurilor naționale, viziunile milenaristice, trăsături etno-psihologice ale românilor etc. De altfel, lucrări meritorii recente, de mai mare sau mai mică amploare, au abordat unele din temele enunțate anterior cu referire atât la evenimentele anului 1848, cât și la deceniile premergătoare revoluției. Suntem conștienți că rândurile de față nu au epuizat problematica atât de vastă și de generoasă a imaginii sociale, ci, mai degrabă, pe firul unor poteci deja bătătorite, am venit cu noi argumente sau nuanțe.

Similitudinile comportamentale identificate la 1848 și 1784 confirmă faptul că revoltele țărănești constituie exemple reprezentative ale rolului jucat de imaginar în mentalitățile și atitudinile colective.

⁹⁸ S.Mitu, *op.cit.*, p.118 sqq

⁹⁹ G.Neamțu, I.Chindriș, *op.cit.*, p.78

¹⁰⁰ *Revoluția de la 1848...*

Acestea evidențiază mecanismul complex prin care imaginarul intervine "în cristalizarea refuzurilor și speranțelor care alimentează masele nemulțumite, impulsurile lor violente".¹⁰¹ Confeționate în timpul revoluției sau moștenite din imagologia anterioară anului 1848, clișeele vehiculate de martorii anchetați îmbogățesc considerabil universul fantasmagoric facilitând, într-o oarecare măsură, înțelegerea mai adecvată a fenomenului revoluționar.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁰¹ Simona Nicoară, T.Nicoară, *op.cit.*, p.163.